

alimara

COL·LECCIÓ IMAS

Innovació i Metodologia en Afers Socials

Núm. 67. Maig 2023

ISSN: 2659-5273

Història dels serveis socials

De la caritat i la beneficència a les polítiques socials: marc històric del cristianisme social a Mallorca (1945-2023)

Pere Fullana Puigserver

Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques
Universitat de les Illes Balears

 IMAS
Departament de
Drets Socials
Consell de Mallorca

Universitat
de les Illes Balears

El contingut de la REVISTA ALIMARA de l'IMAS està subjecte a una llicència de Reconeixement-NoComercial_SenseObraDerivada 4.0 Internacional de Creative Commons

Resum

La caritat i la beneficència han coexistit a l'Estat espanyol des del segle XIX fins ben entrat el segle XX. Les polítiques socials de l'estat liberal espanyol –elitista, clientelista i arbitrari– van evolucionar des del tradicionalisme al reformisme liberal. Amb la instauració de la Segona República, per primera vegada s'aprovaren polítiques socials amb una major implicació de les administracions públiques i se secularitzaren els serveis. A partir de 1939 es restaurà el pitjor escenari dels possibles, es delegà a les institucions religioses bona part dels serveis i es deixà en mans de Falange el control de gran part de les infraestructures socials. Aquest univers canvià notablement i invisible a partir de 1945, però va ser durant la dècada dels seixanta quan es produí un canvi profund en la societat insular, provocat pel canvi de paradigma econòmic i l'entrada en escena d'una generació nova, més formada i professionalitzada.

En aquest article, s'hi repassa el paper de l'Església catòlica a Mallorca durant el segle XX, i s'hi presenten algunes claus d'interpretació i els períodes que marquen l'evolució de l'acció social fins a l'actualitat. Potser ha arribat el moment de rellegir la història actual sense els prejudicis ni les etiquetes que havien provocat dècades d'inflació religiosa. Des d'una perspectiva secular i havent assumit la secularització a l'interior de la institució eclesiàstica i per part dels professionals, avui és més fàcil oferir una perspectiva serena dels processos de canvi i dels models que s'han defensat i es promouen actualment.

Paraules clau

Catolicisme, història social, educació, polítiques socials, secularització.

1. Introducció

Acabada la Guerra Civil, els vencedors van fer el possible per liquidar l'obra social reformista de la II República i, de fet, en resta una memòria més aviat boirosa d'aquelles transformacions (Fullana, 2021). Durant la postguerra i, d'una manera especial a partir de 1945 amb l'entrada dels catòlics

en el Govern del denominat Nou Estat, s'ha focalitzat la beneficència gairebé al mateix nivell de la caritat i la historiografia potser ha remarcat la influència gairebé absoluta de l'Església en l'acció social. En termes generals, aquesta tesi persisteix i se sosté encara, però amb matisos. De fet, s'han incrementat els estudis sobre els processos de canvi i les transformacions socials a partir de 1945 (Ruiz Rodrigo i Palacio Lis, 1993). Des d'aquesta perspectiva, hem participat en grups d'estudi que han dedicat part de la recerca a investigar les transformacions de l'església durant els darrers vuitanta anys. En general, es tracta de treballs en els quals s'ha analitzat l'església en el procés de democratització i la convivència amb una societat que externament s'ha anat emancipant del catolicisme i de la religió en general. En aquests estudis s'ha deixat constància d'alguns resultats i existeix un cert consens que les polítiques socials no haurien avançat a Europa en general sense l'entesa entre el social cristianisme i la socialdemocràcia (Judt, 2011).

En el nostre cas, ens hem centrat en l'estudi concret de Mallorca (Fullana, 2011), però no exclusivament (Fullana, 2015), i hem aportat algunes conclusions provisionals que recullen precisament aquella part del cristianisme social que més ha destacat en la participació de les noves polítiques socials. Tanmateix, aquestes polítiques tampoc no s'entenen al marge del compromís temporal dels cristians de base i sense l'activisme d'una generació de professionals, la majoria vinculat a l'antifranquisme, amb diferents matisos.

En el marc del Concili Vaticà II i del postconcili, l'Església mallorquina comptava amb el suport d'un nombre considerable d'efectius compromesos amb el canvi social i amb una experiència notable en el camp social, ciutadà i polític. Aquesta dimensió de compromís temporal estava prou desenvolupada i comptava amb suports suficients en la institució i amb cert prestigi també fora de les estructures confessionals. En general, es tracta d'iniciatives que tot i tenir un punt de partida diferent convergeixen en la voluntat d'ordenar i il·luminar un temps especialment intens per a la societat mallorquina, amb un protagonisme i una presència notable dels cristians, en un context de secularització i de transició d'una societat eclesiocèntrica a una societat secular i laica.

Entenem per societat eclesiocèntrica aquella que continua mantenint un imaginari en el qual l'església té un paper central i protagonista en la societat. Es tractava, durant els seixanta, bàsicament, de col·lectius i individus en una església que abandonava la cristiandat (1945-1965) i que rompia definitivament les cadenes amb el model tradicional de religiositat i es desvinculava del franquisme. No obstant això, persistia una certa resistència de la cristiandat, el compromís en la transformació social des de la religió, i imaginant la religió com un element de referència viva i natural. El protagonisme clerical i dels benefactors, i les infraestructures, i els efectius cristians havia disminuït però encara mantenien un cert poder i una influència innegable. Els moviments

religiosos conservadors van topiar amb una estructura de poder eclesial sòlid i durant diverses dècades no van gaudir del suport de la jerarquia local, amb excepcions, sobretot durant el setanta i els vuitanta.

El 1978 representa un moment d'inflexió rellevant. Els partits polítics confessionals havien desaparegut, el catolicisme de base s'allunyava de la dreta conservadora tradicional i, aparentment, la sociologia del catolicisme local mantenia una certa aparença de pluralitat. El nou univers del factor catòlic (1978-2023) es diluïa en una societat secular, i el compromís social i temporal dels catòlics de mica en mica entrà en un procés de professionalització i de secularització imparables (Ruiz, 2022). D'aquest temps, allò que ens interessa caracteritzar és el diàleg intens i profund produït, per una banda, entre el cristianisme (factor catòlic, sobretot) i, per una altra, la societat democràtica i aconfessional el període 1978-2023. En paral·lel, ha persistit una església clerical, tradicional, de masses, ocupada a denunciar els resultats del Concili Vaticà II i els processos de secularització a l'interior de l'església mateixa. Aquests sectors han mantingut el model tradicional de caritat i assistencial, sobretot en residències de majors, hospital i altres centres tradicionals. Tanmateix, aquest sector ha restat com un residu en extinció, atès que les polítiques socials s'han consolidat i gaudeixen d'un consens generalitzat.

2. Del nacionalcatolicisme al compromís social: un procés de canvi lent i sovint invisible, 1945-1978

La societat espanyola i església mantenien encara el 1945 un nivell elevat de complicitat, conegut com a nacionalcatolicisme. La sociologia del catolicisme mallorquí està directament relacionada amb la realitat general del país, amb unes estadístiques de pràctica religiosa i de vinculació a la institució considerables. Els bisbes Joan Hervàs, Jesús Enciso i Rafael Álvarez intervenien públicament com a veus autoritzades per a tota la ciutadania, però, entre línies, van deixant rastres que posen de manifest l'existència de canvis profunds en la societat, en bona part provocats per la incidència que el turisme anava fent en els costums i en l'univers dels illencs. El boom turístic generà una onada immigratòria rellevant i una incidència significativa de la construcció i l'hoteleria, i dels serveis en general, també amb efectes en el món de l'oci i amb derivacions clares en l'àmbit social.

El 1959, la Diòcesi de Mallorca comptava amb una Junta Diocesana de Caritat en què destacava la participació de les dones d'Acció Catòlica, i només hi figuraven tres entitats socials

representades (Germandat de Sant Cosme i Sant Damià, les Conferències de Sant Vicenç de Paul i el Patronat Obrer de Sant Josep). Òbviament, existien altres organitzacions socials, com veurem, però a penes no gaudien de visibilitat en una organització que prioritzava els components espiritualistes i administratius. Les bones famílies de Mallorca estaven vinculades d'alguna manera a les institucions assistencials o de caritat, i en casos particulars, com ara Leonor Servera, tenia una presència notable com a mecenes d'obres socials i de caritat. L'accés de la dona al món laboral era imparabile i les necessitats es multiplicaven, i a penes no existien serveis socials adaptats a la nova realitat. Les associacions de veïnats i les entitats ciutadanes començaren a tenir un paper de primer ordre en la sensibilització i el compromís de les classes populars, especialment a les perifèries (Radclif, 2009). Com se suposa les parròquies de les perifèries urbanes tingueren un paper fonamental en la creació de serveis socials i en la construcció d'habitatges socials, però també com a dinamitzadors del primer associacionisme ciutadà, en una conjuntura caracteritzada per un cert dèficit d'inversió en obres socials públiques.

El mateix any¹, el bisbe Jesús Enciso inaugurà l'Escola d'Assistents Socials, amb un professorat format per Bartomeu Quetglas, Joan Julià, Irene Gutiérrez –professora de pedagogia de l'Escola de Magisteri² – i Montserrat Marcet Mundó responsable de l'Escola³. Els estudis de sociologia en el Seminari de Sant Pere generaren vocacions a l'estudi d'aquest camp (mossèn Josep Roig, primer; Pere Barceló, i més tard Joan Bestard). Poc temps després, el 1961, es creava Càritas Diocesana, amb Àngel Palacios Vallejo⁴, com a primer president de l'entitat. Ben aviat, Càritas i l'Escola d'Assistents Socials es convertiren en el primer taller de transformació i d'implicació social, protagonitzats inicialment per dones de l'IMS, militants de la JOC Femenina i Dones d'Acció Catòlica. Val la pena situar aquí figures com Maena Juan i el col·lectiu de dones joves, de procedència burgesa, de bona família (Bonnín i Salleras, 2020).

Mentre aquestes dones laiques optaven per una certa radicalitat en el terreny social, la vida religiosa femenina tradicional persistia en les seves obres. En termes generals, els instituts religiosos fundats en el segle XIX i amb carismes assistencials encara no havien llegit correctament les possibles conseqüències de la secularització i continuava operant a través de les seves obres de caràcter local. Hi apareixen espurnes de renovació en la majoria de les

---

1 *Baleares*, 17 de novembre 1959, 4.

2 *Baleares*, 6 de febrer de 1959.

3 Havia cursat estudis en el Centre Internacional de Brusel·les i havia arribat a Palma per fer-se càrrec de l'Escola: *Baleares*, 10 de novembre de 1959

4 Àngel Palacios Vallejo, militar i enginyer conegut per la seva sensibilitat social, havia engegat a Palma el projecte Hogar del Soldado: *Baleares*, 5 de desembre de 1959.

congregacions, però hi mancà una certa visió de futur i de llegir correctament els denominats signes del temps.

Ben aviat s'iniciaria el debat sobre la tasca de suplència social de les institucions eclesials (comunitats femenines en el món rural, hospitals, clíniques privades, internats...). Però també les congregacions masculines com els Mercedaris, Germans de Sant Joan de Déu, Jesuïtes, entre d'altres hagueren, de reformular la seva missió social. Moltes de les obres socials que havien tengut una presència notable durant els quaranta i cinquanta restaren obsoletes a partir dels seixanta.

Aquest procés de canvi accelerat afectà les franciscanes, Germanetes dels Pobres, Filles de la Caritat, Serventes de Jesús, Adoratrius, Oblates, Reparadores, Germanes de la Caritat (Clínica Naval, Casa de Família, Asil Minyones, Residència Sanitària, Hospital Felanitx), Trinitàries, Agustines, Filles de la Sagrada Família (El Temple), Missioneres del Sagrat Cor (Clínica Mare Nostrum) i les Franciscanes de la Immaculada, sobretot. Les entitats confessionals es mouen en un doble joc: per una banda, encara es percep una certa invisibilitat de les entitats socials catòliques, tal com es pot constatar en les guies diocesanes; i, per altra banda, cobra cada cop més rellevància la Comisión Episcopal de Caridad y Asistencia Social, amb Ramon Echarren com a responsable⁵.

Mentrestant, el Seminari de Mallorca vivia una de les conjuntures més eufòriques, amb un nombre de seminaristes rellevant i un seminari nou consolidat. Val la pena destacar també el component i l'origen social dels candidats al sacerdoci, cada cop més de classe mitjana⁶, i també entre els candidats a la vida religiosa. Durant la dècada de 1950, s'incorporaren a la vida religiosa fills de famílies de classe mitjana, que fins llavors no ho havien fet.

Ja al final de la dècada dels seixanta, hom percep canvis i una evolució natural de les institucions socials, centres de reforma, etc. Uns canvis que foren evidents en entitats com Natzaret, Minyones, Oblates, El Temple, amb voluntat clara de passar d'un model paternalista a un model adaptat a les exigències de la societat del benestar, amb la incorporació de professionals (mestres, animadors i pedagogs). Càritas fou la gran novetat dels anys seixanta (Fullana, 2011). A partir del 1962/63, aparegueren els primers diplomats i diplomades assistents socials, i Càritas i altres entitats socials començaren a disposar d'una primera fornada de professionals amb formació. Caritats havia sostingut una xarxa de Càritas parroquials, amb serveis benèfics i

5 *Guia*, 1965, pàg. 113-114: Ramon Echarren

6 Origen social dels seminaristes a Mallorca durant els anys seixanta: urbà, 128; semiurbà, 161; rural, 64. Pel que fa a la família: professions liberals, 55; funcionaris o militars, 93; grans i petits industrials, 20; comerciants (treballen en el comerç), 23; obrers, 59; i agricultors, 103. Total: 353.

assistencials parroquials, coordinats per la seu central. No tenien a penes serveis propis, però participaren i, en part, coordinaren el repartiment de l'ajuda social americana a Mallorca⁷. A Mallorca, tampoc no hi havia tradició de compromís amb la formació professional. L'Església catòlica no s'havia implicat en aquest àmbit, a diferència de moltes altres diòcesis espanyoles, ni les congregacions religioses amb presència a Mallorca no tenien cap casta de compromís en aquest àmbit; només els centres de reforma de menors (Natzaret, Temple, i altres) tenien formació més laboral (impremta, cosir, etc.) i Can Tàpera mantenia un Centre de Formació de la Dona, amb internat, sostingut per l'Institut de Missioneres Seculars.

Arran de la crisi econòmica de 1973, prendrien forma noves experiències: implicació en el terreny sindical, albergos per a treballadors i marginats, i un major compromís d'un clergat que ofería alternatives a espais i infraestructures. El paisatge social –compromís social– a Mallorca des del final dels anys cinquanta fins al final dels seixanta evolucionava lentament, a causa de l'escassa sensibilitat entre el clergat i els religiosos mallorquins. Les memòries dels protagonistes mostren una preocupació escassíssima pel compromís temporal, per tot allò que els especialistes denominen "allò mundà" (Guillem Bibiloni, Vicenç Jasso, Pere Xamena o, fins i tot, Llorenç Tous). No obstant això, ben aviat es constataren alguns indicis de canvi: les missions al Perú i Àfrica; els estudiants de teologia moral a Roma (Bartomeu Bennàssar), professorat a l'Escola Assistents Socials (Pere Barceló); els moviments especialitzats d'Acció Catòlica (Mestres d'Acció Catòlica – Isabel Ferretjans); l'HOAC i la JOC; la creació de l'Associació de Sords d'AC de Mallorca, amb Margalida Jofre al capdavant. Alguns dels principals líders d'AC, com Miquel Àngel Llauger, Climent Garau i altres optaren per propostes de frontera, sense abandonar la seva militància cristiana i no estaven còmodes a l'interior de l'estructura jerarquitzada de l'església. A Mallorca no hi havia una xarxa d'apostolat rural sòlid i organitzat com passava a altres indrets de l'Estat: no hi ha formació professional confessional, tampoc no hi ha iniciatives socials vinculades amb Acció Social Patronal, ni amb els Graduats d'Acció Catòlica... Es confirmaria un predomini d'un catolicisme passiu (Ruiz, 2022), amb una minoria reduïda de dirigents que lideraren alguns canvis (HOACF: Maria Magdalena Pons; Oficinistes d'AC: Maruja Pujol Campins; HOAC Femenina, comissió diocesana: Margarita Alberti; JOC; JERC Bartolomé Torrens (Mallorca); Jarc: Antonio Soler (Mallorca); JIC: Lorenzo Valls; Juventud Femenina de Acción Católica: Maria Isabel Jorro (Mallorca). De fet, durant els anys seixanta, es crea una primera xarxa d'entitats socials a Mallorca, moltes de les quals ja no tindran cap relació amb l'organització eclesiàstica (Asnimo, Amadib...), encara que algunes altres sí (Mater Misericordiae). Alguna cosa estava canviant en el paisatge social, una transformació que es feia evident en el carrer i que també es preparava en l'univers cristià, amb la circulació de llibres i edicions de PPC, Editorial Nova Terra, i publicacions

---

⁷ *Guía de la iglesia en España*, 1965, pàg. 5: no hi ha informació sobre les Càritas parroquials de Mallorca. De la majoria de diòcesis, sí.

periòdiques relacionades amb l'acció social cristiana (*Corintios XIII, Fomento Social, Cuadernos para el Diálogo, Quaderns de Pastoral, El Ciervo*, etc.).

3. Les conseqüències de la inflació religiosa. Temps de transició dolorosa per a l'església (1978-1986)

La dècada de 1976 a 1986 va ser de transició també per a l'Església espanyola en general i per a l'Església de Mallorca en particular. Els cristians més actius i més compromesos en l'àmbit de la intervenció social comptaren amb el suport de la institució eclesiàstica, però vivien en un ambient eclesial que qüestionava en profunditat els avanços del Concili Vaticà II arran de l'elecció de Karol Wojtila com a Joan Pau II.

Els debats al voltant de 1978 i 1979, en el marc de la Constitució i dels Acords entre l'Estat espanyol i la Santa Seu, en part manifesten les conseqüències de la inflació religiosa patida fins al 1975. Les bastides que l'Església havia construït durant dècades de sobte esdevenien prescindibles, i el model caritatiu i assistencial de molts col·lectius catòlics restava anacrònic i sense sentit, començant pel debat sobre la presència i el protagonisme de les religioses en les institucions públiques de caràcter social (el cas de les Filles de la Caritat, presents en la beneficència durant més de cent anys és el més clar). En els àmbits de les administracions i en els serveis socials, no hi havia cabuda pel confessionalisme, per bé que hi continuaren individus i col·lectius organitzats de laics, religioses, religiosos i preveres que treballaven en l'àmbit social. Ràpidament, les entitats d'arrels cristianes o de matriu confessional s'adonaren que s'havien d'enxarxar a l'administració pública i havien de complementar les respostes a les necessitats socials.

A l'interior de l'Església, Càritas liderava aquesta opció de diàleg i d'entesa amb la nova societat democràtica espanyola, i un gruix significatiu d'entitats històriques discerniren la manera d'adaptar-se als desafiaments nous, tant administratius com polítics. El catolicisme es diluïa i restava com una opció més entre les possibles, sense privilegis. En termes globals, sociòlegs, moralistes, pedagogs i els professionals de l'educació social d'arrel catòlica ben aviat s'adonaren de la rellevància d'algunes iniciatives i de l'obsolescència d'altres.

De fet, la majoria d'iniciatives amb fonaments confessionals s'adaptaven amb facilitat. És el cas de les Franciscanes Filles de la Misericòrdia (*Mater Misericordiae* i escoles per a mares que

treballen en zones costaneres); les Germanes de la Caritat; les Agustines; les Trinitàries, Oblates, Adoratius, Reparadores..., mentre que les Filles de la Caritat, Germanetes dels Pobres, les Serventes de Jesús, Zeladores (Residència de persones majors) experimentaren sensacions diferents i amb el temps es veuria que les seves propostes assistencials necessitaven adaptar-se.

Cap a finals dels setanta, continuaven ben actius els centres de trobada, sobretot a Can Tàpera, però també en cases d'espiritualitat ara dedicades sobretot a convivències i cursos d'esplai i lleure, com ara Santa Llúcia, a Mancor de la Vall. Els Mercedaris continuaven amb les seves propostes de pastoral penitenciarària; Natzaret entrava en una fase de transició com també els centres d'acollida de les Oblates, Adoratius i Reparadores. Els centres de menors El Temple, Betlem, Natzaret, Minyones, Casa de Família, Residència Sebastià Gili... començaren a coordinar-se amb la xarxa d'entitats de menors públiques (Llars del Menor, Llars del SAI, Alberg Platja de Palma) i Es Pinaret. També apareixien organitzacions i propostes noves per part del món catòlic: Obinsó, Mensajeros de la Paz, Llars Padre Montalvo, etc.

Aquest ambient també s'ha d'entendre en el marc del procés de renovació de les congregacions religioses –procés obert a partir de 1969– el qual significa una major implicació d'aquestes en els àmbits socials i el qüestionament del model burgès i conservador de l'educació catòlica. Finalment, també es produeix la metamorfosi del clergat (associacions de clergat renovador, preveres que han exercit pastoralment al Perú i a Àfrica...) Aquest fenomen coincidia amb la lenta desaparició de la xarxa de militància social catòlica, pròpia de l'oposició antifranquista, amb la concreció de propostes polítiques i de polítiques socials a les institucions, llavors liderades per una part per l'Ajuntament de Palma i el Consell de Mallorca després.

4. Una mirada a l'evolució de l'església i la societat mallorquina en la transició del segle XX al XXI

Fins al 2003, en diferents etapes, l'acció dels catòlics en la societat illenca venia marcada pels trenta anys de Teodor Úbeda, el bisbe que agradava als no practicants, i, en paral·lel, es constata una pèrdua de pes en una església en procés de canvi radical. En aquest sentit, es pot parlar d'un model Úbeda. El bisbe optava per un cert pragmatisme, de lideratge i d'entesa, i apostava pel canvi i pels nous projectes socials sense rompre amb la tradició i distanciant-se institucionalment dels referents més radicals i problemàtics (Jaume Santandreu o Paco Obrador, per citar alguns exemples). Úbeda actuava de forma intuïtiva, seguia de prop les interioritats dels

processos de canvi de la societat espanyola, i transmetia seguretat, fent l'efecte que coneixia el paisatge de la diòcesi de Mallorca. El bisbe discernia i legitimava accions de risc, consensuava sortides a mitjà termini per a diverses entitats confessionals i mostrava disponibilitat respecte a immobles i entitats. Era el bisbe de la concertació amb les administracions, era respectat i respectava els processos de separació que promovien les administracions públiques, seguint l'esperit de la Constitució (1978) i de l'Estatut d'Autonomia (1983).

Úbeda coneixia el pes de les organitzacions catòliques, però sobretot confiava i coneixia el paper conciliador de l'Església, el paper mediador entre dreta i esquerra que podia tenir l'Església de Mallorca. Com se suposa, la base sociològica de l'Església, el poble, es mantenia encara en un univers que no havia digerit el Concili Vaticà II, però la pastoral a les parròquies, en termes generals, tenia un aire conciliar, almenys en la seva superfície. Determinats àmbits eclesials, sobretot en els més compromesos i més influents com eren l'Escola d'Assistents Socials, el Centre d'Estudis Teològics de Mallorca (CETEM), Mar Sis, Comunitats Cristianes, Marginats de la Sapiència, els capellans del Primer Dimarts i o els Capellans de Part Forana, mantenien un compromís ben viu durant els setanta i vuitanta, i tingueren una gran presència en la presa de consciència col·lectiva de l'Església de Mallorca. L'acció d'aquests grups s'ha hagut de compatibilitzar amb col·lectius i cercles ben diferents, amb pràctiques pastorals i socials més tradicionals, en el cas que s'hagin significat pel seu interès en aquest sentit. També s'han mantingut col·lectius amb participació de preveres, religioses, religiosos, laics que no sempre comptaren amb el suport ni les benediccions de la jerarquia. Durant aquests anys, es constata que les polítiques socials de franquícia confessional en termes generals se saberen adaptar a la nova circumstància política i al temps de secularització. Fou un temps, també, en què es produí una pèrdua de presència i de prestigi de centres i entitats rellevants durant els cinquanta i seixanta (Can Tàpera), però amb novetats més significatives, tant per part dels religiosos (La Salle, Oblates, Caputxins, Adoratius, El Temple-Trinitàries; Jesuïtes en el Patronat Obrer, etc.), així com en la creació d'iniciatives noves, com Naum, Grec, Zaqueu o Deixalles entre moltes altres.

A la mort del bisbe Teodor Úbeda, Mallorca ja ha entrat en procés de secularització plena i de neoconfessionalisme. Els bisbes Jesús Murgui, Xavier Salinas i Sebastià Taltavull ja no han tengut, durant els darrers vint anys, el protagonisme que havien experimentat els responsables diocesans en una societat en la qual el catolicisme encara era una referència ètica i cívica. El seu lideratge s'ha anat reduint a l'espai interior de l'organització i a penes no han pogut comptar amb efectius per a liderar iniciatives ni tenir aquell ascendent i aquella influència que l'església havia tingut fins a la Transició.

El laïcat catòlic, provinent de parròquies, escoltisme, moviments especialitzats i col·lectius diversos ha anat perdent pes a l'interior de l'organització eclesiàstica. Càritas i l'acció social en

general encara han estat un dels escassos àmbits amb una certa presència, però amb prou feines no s'hi han incorporat joves creients, la generació postconciliar ha estat substituïda per professionals.

La nòmina de preveres, religiosos i religioses formats entre el 1983 i el 2023 que excel·leixen en l'àmbit social (sociologia, dinamització o moral social) és certament escassa. Els protagonistes de l'acció social, amb un cert pes i un cert ascendent, corresponen als formats entre el 1950 i 1970, salvant algunes excepcions com Jaume Alemany, Pep Toni Guardiola, Antoni Vera... En canvi, hi ha una nòmina d'excapellans o antics seminaristes d'aquest període com Jaume Mateu, Antoni Moyà, Gori Estarellas, Joan Simonet, Esteve Serna o Rafel Mas amb una implicació notable en l'àmbit social. Finalment, existeix una xarxa notable ben viva d'entitats d'arrels cristiana que, en alguns casos, es mantenen en l'organigrama d'algunes famílies religioses (Dignitat i Feina, Solidaris de Montision, Fundació Concòrdia, etc.) i moltes altres que no amaguen la seva identitat, però prioritzen el testimoni i la missió sobre altres referents que segurament en el passat semblaven irrenunciables.

5. A manera de conclusions

1. El protagonisme del cristianisme social creix els anys quaranta i cinquanta a Mallorca, amb clergues notables com Josep Estelrich, Miquel Bonnín o Bartomeu Quetglas, dinamitzadors dels moviments especialitzats d'Acció Catòlica. Tot un moviment social que ben aviat sintonitzà amb les xarxes més crítiques amb el nacionalcatolicisme i amb els projectes assistencials i educatius de la jerarquia eclesiàstica. Aquest corrent comptà també amb el suport de l'IMS de Can Tàpera i amb algunes entitats socialcatòliques de caràcter més independent.

2. Càritas i l'Escola d'Assistents Socials jugaren un paper essencial en la implicació social de sectors més sensibilitzats del cristianisme local i ràpidament es comprometeren en la transformació de les institucions assistencials tradicionals i participaren en noves propostes que tenien com a principal objectiu respondre al desafiament que provocava la primera immigració i el primer boom turístic. Al voltant del turisme, sorgiren moviments socials i sindicals pioners l'àmbit de l'Estat espanyol, sense els quals difícilment podríem explicar els processos de canvi en tota la seva magnitud (Aroca, 2018).

3. Ja durant la dècada dels setanta, hom constata la desaparició d'un univers assistencial i tradicional enfront de la gran capacitat de les institucions de refundar-se i adaptar-se al temps nou: El Temple, Natzaret, Oblates, Adoratrius... La transformació social i econòmica sorgida del

desenvolupisme dels seixanta i de les exigències de renovació que provocà el Concili Vaticà II va fer possible una Església socialment més profètica i testimonial en el terreny social.

4. El bisbe Teodor Úbeda i els cristians més notables de la seva primera etapa, sobretot Bartomeu Bennassar, Josep Noguera, Bartomeu Suau, Ramon Serra, Bartomeu Català, Ferran Bonnín, Gaspar Aguiló o Antoni Garau conformen un gruix notable de preveres al qual encara cal sumar-hi altres capellans secularitzats i cristians que es professionalitzen i treballaren en l'àmbit social com ara Gabriel Pérez, Carmel Bonnín, Jaume Santandreu, Cecili Buele, entre molts altres, i entre els quals mereix un gran reconeixement l'obra pionera d'Antoni Colomar.

5. Finalment, es constata una disminució del lideratge personal, de la rellevància de les obres – fundacions i associacions–, i de les infraestructures religioses destinades a serveis socials. Ben entrat el segle XXI, la col·laboració és òptima, però les forces i els efectius provinents directament de les fàbriques de producció confessional han disminuït notablement.

Referències bibliogràfiques

- Aroca Mohedano, Manuela (2018). *Sindicatos y turismo de masas en las Baleares. Del franquismo a la democracia*, Edicions Documenta Balear, Mallorca.
- Bonnín, Maria; SALLERAS, Maria (2020). *Maena Juan Marquès, una dona de coratge. De Can Ribas a Mar Sis*, Lleonard Muntaner Editor, Mallorca.
- Fullana Puigserver, Pere (2011) *Una llarga història de servei. Càritas Diocesana de Mallorca (1961-2011)*. Mallorca.
- Fullana Puigserver, Pere (2015). Parroquias misioneras en Puente Vallecas: un espacio de diálogo entre el catolicismo y la clase obrera 1939-1953, a Feliciano Montero – Joseba Louzao (coor), *La restauración social católica en el primer franquismo, 1939-1953*, Universidad Alcalá de Henares, pp. 115-136
- Fullana Puigserver,, Pere (2021). El projecte republicà de transició de la beneficència a l'assistència social. El cas de Mallorca (1931-1936), a Pau Tomàs Ramis (coor), *La Segona República. Mallorca 1931-1936*, Illa Edicions, Mallorca, pp.55-70.
- Judt, Tony (2011). *Postguerra. Una historia de Europa desde 1945*, Taurus Historia, Madrid.
- Radcliff, P. B. (2009). Las asociaciones y los orígenes sociales de la transición en el segundo franquismo. España en cambio. El segundo franquismo, 1959-1975, 129-156.
<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3193566>
- Ruiz Andrés, Rafael (2022). *La secularización en España. Rupturas y cambios religiosos desde la sociología histórica*, Cátedra, Madrid.

Ruiz Rodrigo, Cándido i Palacio Lis, Irene (1993). *Infancia, pobreza y educación en el primer franquismo (Valencia, 1939-1951)*, PUV.

Taula 1: Obres socials de l'església, 1972 [FONT: Guia de la Iglesia de Mallorca, Publicacions del Bisbat de Mallorca, Imprenta Rigo, Palma, 1972, pp. 32-33]

Asil Ancians (Germanetes del Pobres)

Asil de Betlem [nins] (Germanes de la Caritat)

Asil de Nines (Religioses Adoratius)

Asil de Minyones (Germanes de la Caritat)

Asil el Temple (Filles de la Sagrada Família)

Casa Hospici, Sóller (Germanes de la Caritat)

Casa de Família (Germanes de la Caritat)

Casa del Sacerdot (Germanes Franciscanes Terciàries de la Immaculada Concepció)

Col·legi de Sordmuts (Germanes Franciscanes Terciàries de la Immaculada Concepció)

Institució Natzaret

Patronat de Cases Bressol

Obra de les Esglésies pobres (Germanes Zeladores del Culte Eucarístic)

Patronat Obrer de Sant Josep (Companyia de Jesús – Germanes de la Caritat)

Internat del Sagrat Cor (Oblates del Santíssim Redentor)

Residència Sacerdotal La Almoína (Religioses Teatines)

Residència per a senyores majors (Germanes Terciàries Carmelites)

Sanatori Infantil de Sant Joan de Déu, de nins (Germans Hospitalaris de Sant Joan de Déu)

Sanatori Mater Misericordiae, de nines (Franciscanes Filles de la Misericòrdia).

Taula 2: Entitats socials de l'església de Mallorca 2002 [Font: Diòcesi de Mallorca. Guia 200236-39]

Càritas

Secretariat Gitano

Recerca de Treball

Pisos

Menjador social (Son Odre, Inca)

Càritas Interparroquial de Manacor

Residència d'Ancians Sant Vicenç de Paül

Tallers ocupacionals (Botigueta, carrer Missió, Palma; Taller Joana Barceló i Taller Petit; Verge de Lluç; Vidauba a Manacor).

Escola de Formació Social (Treballadors/es familiars)

Centre d'Atenció a la Dona i Família

Fundació Social la Sapiència

Can Palerm

Son Ribes

Centre Reinserció Mar-Sis

Grups de Laborteràpia

Fundació Deixalles

Projecte Home

Natzaret

Minyones

El Temple

Betlem

Cases-Família

Pisos Associació P. Angel Montalvo

Llar Llevant

Casal de la Pau

Adoratrius

Oblates

Grup de Religioses d'Acció Social

Comissió de Migració (Càritas)